

მაია ლომია, რამაზ ქურდაძე, ქეთევან მარგიანი
Maia Lomia, Ramaz Kurdadze, Ketevan Margiani

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ზოგი უ- – -ო სახელურფუძიანი ოკაზიური ზმნური
ფორმის შესახებ „ვეფხისტყაოსანში“¹
On Certain Occasional Verb-forms with Nominal Stems and
u- – -o Circumfix in “The Knight in Panther’s Skin”

საკვანძო სიტყვები: სახელური ფუძე, ოკაზიური ზმნური ფორმა,
„ვეფხისტყაოსანი“.

Keywords: Nominal stem, occasional verb-forms, “The Knight in Panther’s Skin”.

¹ ნაკითხულია მოხსენებად აკად. აკაკი შანიძის დაბადებიდან 135-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სესიაზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (26.02.2022).

In the poem “The Knight in Panther’s Skin”, Shota Rustaveli created numerous occasional forms, revealing the expressive capacity of the Georgian language. Out of such occasional forms in the poem, special mention should be made of occasional verb-forms with nominal stems and circumfix **u- – -o**: *učumoda*, *udidoda*, *umxneoda*. Scholarly literature focuses on the qualification of “*učumoda*”, interpreting this word differently and offering diverse principles of segmentation; namely:

1. Bipersonal intransitive verb, where **u-** is the marker of the objective version, and **-od** the suffix denoting a continuous tense (an imperfect screeve). 2. The initial form is *učumo*; the entire verb is monopersonal, past continuous tense (imperfect screeve) form, and **-d-** is the suffix denoting the continuous tense (the imperfect screeve); *učumoda* type of formation is also represented in the poem by other forms like *udidoda*, *umxneoda*: the nominal stems *u d i d o* and *u m x n e o* are added by circumfix **u- – -o** yielding the continuous tense (the imperfect screeve) forms of the verbs.

The authors of the given paper share the opinion that the verb-forms under analysis are derived from nominal stems with the circumfix **u- – -o**. However, the function of the suffix **-d** is viewed differently: **this suffix is considered as an element which forms verbs from nominal stems. Verbs formed from nominal parts of speech with the suffix -d** are quite frequent in the poem; there are about 80 nominal stems of this kind, out of which the most frequent are **adjectives. The verbs formed from nominal stems by means of the suffix -d** are quite informative, therefore, the poet uses them **for the purpose of adding expression to the content**. Analysis of verses containing the above-mentioned verb forms has proved that derivation by means of suffix **-d is a component of artistic parallelism** as well as **a rhyming unit**. It should be noted that the verbal lexeme with suffix **-d is given in the negative form**. Negation is achieved by: *a nominal stem denoting absence or a nominal stem denoting absence and a negative particle “not”*. A verb expressed in such way comes the second in the line, after its preceding positive form. The relation between the two is that of

C o n t r a s t:

adidebda – učumoda / “glorified” – “*učumoobda” / “without noise”:

(the stem *čum-* is given in its old meaning, denoting “noise”).

“ze çamovže, mepisagan kaci dia movidoda,
axarebdes: “çamoždao”, dedopali gamorboda;
mepe morbis tav-šišveli, ar icoda, ras ikmoda,
igi ymertsa **adidebda**, sxva qvelai **učumoda**”.

(Rustaveli, 2002, p. 106, # 361).

“I set up . . . Many men were come from the king, they carried back the good news: ‘He sits up!’ The queen ran in, the king came running bareheaded, he knew not what he did, he glorified God (while) all others were silent” (Wardrop, 1966, p. 90, # 343).²

² For English version we use translation by Marjory Wardrop.

Rhyming units: movidoda “would come” / gamorboda “ran in” / ras ikmoda “what was he doing” / učumoda “without noise, silently”.

S y n o n y m y:

a) **vizaxdi – ar udidoda** / “I shouted” – “[xma] ismoda ar(a) *udidod” = “[voice] was heard far and wide”.

“navita gave, zyvisagan što rame gamovidoda.

ar amovhkrepi gamqopta, vtkvi, čemta rad davhrido, da-?

damezabunnes, simravle me mati ar gamvidoda,

vnadirobdi da **vizaxdi**, xma čemi **ar udidod-a**”.

(Rustaveli, 2002, p. 178, # 609).

“I went by ship; from the sea came forth a creek. I gathered not those divided from me; I said to myself: “Why should I take precautions against mine own folk?” They seemed timid to me; their multitude appeared not. I hunted and hallooed; I withheld not my voice” (Wardrop, 1966, p. 141, # 586).

Rhyming units: gamovidoda “would come out” / rad davhrido, da- “why avoid it” da- [preverb from the same verb, used to reinforce meaning] / ar gamvidoda “I did not worry” / ar udidoda “not small, big”.

b) **gahmagreboda – ar umxneoda** / “stood firm” – “did not lose courage”.

„vardi čneboda, yvreboda, alvisa što irxeoda,

broli da lali gatlili lažvardad gardikceoda;

gahmagreboda siqvdihsa, amistvis **ar umxneod-a**,

iṭqvis, tu: „bneli ras miqvirs, ratgan davagde mzeo, da-!”

(Rustaveli, 2002, p. 281, # 963).

“The rose is faded, it drips, the branch of the aloe-tree quivers, the cut crystal and ruby are changed into lapis-lazuli. He strengthened himself against death; against him it vaunted not itself. He said: “Why should I wonder at darkness since thou, O sun, hast abandoned me!” (Wardrop, 1966, p.214, # 934).

Rhyming units: irxeoda “was quivering” / gardikceoda “was becoming” / ar umxneoda “not weak, vigorous” / mzeo, da- “O sun, da- [preverb from the previous verb davagde “I left her”, used to reinforce thought].

As for the tense (the screeve), verbs with nominal stems, added by suffix **-d** usually express the Simple Past Tense (the Aorist), but the lexemes under analysis pertain to the Past Continuous / Imperfect. Besides the acoustic impression created by the verbally-formed suffix **-od** (o-stem noun + suffix **-d**), there are two major nuances: 1. These forms do not have a verbal prefix (a preverb); 2. The forms themselves have a continuous meaning; hence, they are easily combined with the preceding verbal lexemes denoting the Past Continuous Tense (Imperfect Screeve).

უ- -ო კონფიქსიანი ზედსართავი სახელებით ზმნიზედური სემანტიკის გამოსატყვევებელია ქართველური ენებისთვის; რაც შეეხება უ- -ო სახელური ფუძისაგან მომდინარე ზმნურ ფორმებს, ისინი ოკაზიო-

ნალიზმებია და დასტურდება „ვეფხისტყაოსანში“. ცნობილია, რომ შოთა რუსთაველი არაერთ ოკაზიურ ფორმას ქმნის პოემაში, რითაც ქართული ენობრივი გამომსახველობის შესაძლებლობებს წარმოაჩენს. ასეთი თავისებური ფორმებია უ- -ო სახელურფუძიანი ზმნები: **უჩუმოდა, უდიდოდა, უმხნეოდა.**

„უჩუმოდა“ ფორმა, რომელიც „ვეფხისტყაოსანში“ ერთხელ დასტურდება (რუსთაველი 1974, გვ. 111, #361,4)³, სხვადასხვა მკვლევართა მიერ განსხვავებული პრინციპითაა დაშლილი; შესაბამისად, სეგმენტების კვალიფიკაციასთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა სამეცნიერო ლიტერატურაში: კერძოდ, აღნიშნული ლექსემა ა. შანიძემ „ვეფხისტყაოსნის“ სიმფონიაში გამოყო, როგორც უ- პრეფიქსიანი **ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა**. „სიმფონიაში“ მოცემული ინდექსების წესის მიხედვით, უ- სასხვისო ქცევის ნიშნად მოიაზრება (შანიძე, 1956, გვ. 370), -ოდ უწყვეტლის სავრცობია გარდაუვალი ზმნებისთვის, -ა კი - მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი მხოლოდით რიცხვში. ამგვარი დაყოფის მიხედვით, საყრდენი ფუძეა **-ჩუმ-**. „ვეფხისტყაოსნის“ კომენტარებიდან ჩანს, რომ აღნიშნული ფორმა ნ. ნათაძისთვისაც **ორპირიანი გარდაუვალი ზმნაა**: „უჩუმოდა – გასჩუმებოდა, დუმდა მისი პატივისცემით“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 116, # 361, 4).

ნ. ნათაძე აღნიშნული ფორმის სეგმენტაციას არ განიხილავს, თუმცა ივარაუდებს, რომ ზემოაღნიშნული დაყოფა მისთვისაც მისაღებია. აღნიშნული ფორმის თავისებურება შენიშნა შ. ლლონტიმაც, თუმცა მთლიანად ფორმა სახელად ჩათვალა და შეიტანა რითმისთვის ერთჯერ გამოყენებულ **სახელთა ცხრილში** (ლლონტი, 1961, გვ. 279); ამოსავალ საწყის ფორმად მან მიიჩნია **უჩუმო** (იქვე, გვ. 196). მკვლევარს სხვა სეგმენტებზე კომენტარი არ გაუკეთებია, მაგრამ მის მიერ შემოთავაზებული კვალიფიკაციისა და საყრდენი სახელური ფუძის გამოყოფის შემდეგ **უჩუმოდა** ფორმაში გამოსაყოფად რჩება ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი **-დ** და ემფატიკური ხმოვანი **-ა**: **უჩუმო-დ-ა**.

გ. კარტოზია მეცნიერთა ორივე ჯგუფის თვალსაზრისს ნაწილობრივ დაეთანხმა; შესაბამისად, დააზუსტა და მეტი სიცხადე შეიტანა საანალიზო ფორმის კვალიფიკაციაში იმის გათვალისწინებით, რომ **უჩუმოდა** მიიჩნია **უჩუმო** სახელური ფუძისგან მომდინარე **ერთპირიანი უწყვეტლის მწკრივის ფორმად**: აღნიშნული ზმნა „ნაწარმოებია უ ჩ უ მ ო ზედსართავი სახელიდან და ნიშნავს: „უჩუმოდ იყო“, „უჩუმოობდა“. ტაეპის აზრი ეს არის: მეფე ღმერთს ადიდებდა, სხვები კი ჩუმად იყვნენ“ (კარტოზია, 1975, გვ. 57). მკვლევარს, ცხადია, უ ჩ უ მ ო მიაჩნია ჩ უ მ ფუძიდან წარმოქმნილად უქონლობის უ- -ო კონფიქსის საშუალებით⁴ (იქვე, გვ. 58).

³ „ზე წამოვჯე. მეფისაგან კაცი დია მოვიდოდა, / ახარებდეს: «წამოვჯაო», დედოფალი გამორბოდა; / მეფე მორბის თავ-შიშველი, არ იცოდა, რას იქმოდა, / იგი ღმერთსა ადიდებდა, სხვა ყველაი **უჩუმოდა**“ (რუსთაველი 1974, გვ. 111, # 361, 4).

⁴ შდრ.: ქართული მწერლობის სხვა ძეგლებში მოცემული **ჩუმ-** ფუძისგან უქონლობის უ- პრეფიქსითა და უ- -არ კონფიქსით წარმოქმნილი ფორმები: **უჩუმი** → **უჩუმად**

ყველა ზემოთ მოხმობილ თვალსაზრისს გრამატიკული საფუძველი აქვს, თუმცა მოკლედ შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ, მათგან რომელს შეიძლება მიენიჭოს უპირატესობა და რატომ:

1. საანალიზო ტაეპიდან – „იგი ღმერთსა **ადიდებდა**, სხვა ყველაი **უჩუ-მოდა**“ – ჩანს, რომ ამ კონტექსტში უჩუმოდა-ს ბუნებრივად ენაცვლება არა ორპირიანი ზმნა, არამედ ერთპირიანი. ამას ადასტურებს ნ. ნათაძისეული კომენტარიც, კერძოდ, ორპირიანი (გასჩუმებოდა ის, მას) ზმნის გვერდით დამონშებული აქვს ერთპირიანი ზმნაც: „დუმდა მისი პატივისცემით“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 116). გ. კარტოზიას დაკვირვებითაც, „სწორედ ასეთ არარელატიურ მნიშვნელობას დებს ამ ზმნაში ა. შანიძე“ და უჩუმოდა-ს შანიძისეული განმარტებაა „ჩუმად იყო“ (შანიძე, 1956, გვ. 385; კარტოზია, 1975, გვ. 57).

2. უჩუმოდა ფორმის შემცველი მეოთხე ტაეპი „აგებულებით რთული თანწყობილი წინადადებაა. უ ჩ უ მ ო დ ა-ს სახელად ჩათვლის შემთხვევაში რთული წინადადების მეორე ნახევარი უშემასმენლოდ დარჩება: სხვა ყველა ჩუმად“ (კარტოზია, 1975, გვ. 57); ასევე, „ემფატიკური ა-ს დართვა ვითარებითში „ვეფხისტყაოსნის“ ენისთვის, ისევე როგორც ძველი ქართულისთვის, არ არის დამახასიათებელი“ (იქვე, გვ. 57).

გასათვალისწინებელია, რომ ჩ უ მ ფუძისთვის დღევანდელი მნიშვნელობა – უხმაურო, უხმო, უსიტყვო (ქეგლ-ი) – მეორეულია და ძველად, პირიქით, ნიშნავდა: ხმაურს, ხმიანობას, ჩქამს; როგორც ჩანს, სწორედ ამიტომ გახდა საჭირო უ- -ო აფიქსით უ ჩ უ მ ო სიტყვის წარმოქმნა, რათა მას თავდაპირველი ჩ უ მ ფუძის საპირისპირო მნიშვნელობა განევითარებინა⁵ და ტაეპი აზრობრივად გამართულიყო: მეფე ღმერთს ადიდებდა, სხვები კი ჩუმად იყვნენ.

გ. კარტოზია უჩუმოდა-ს ტიპის წარმოებად მიიჩნევს პოემაში დადასტურებულ უდიდოდა, უმხნეოდა ფორმებსაც⁶. იგი აღნიშნავს: „ნასახელარი ზმნის უწყვეტლის ამგვარი [უჩუმოდა-ს ტიპის] წარმოება „ვეფხისტყაოსანში“ სხვაგანაც გვხვდება. მხედველობაში გვაქვს უქონლობის უ- -ო აფიქსით წარმოქმნილი უ დ ი დ ო და უ მ ხ ნ ე ო ზედსართავებიდან ნაწარმოებ ზმნათა უწყვეტლის ფორმები: უ დ ი დ ო და ა, უ მ ხ ნ ე ო და ა“ (კარტოზია, 1975, გვ. 57). უჩუმოდა, უდიდოდა, უმხნეოდა ზმნური ფორმების ერთგვარ აგებულებაზე ავტორი აგრძელებს მსჯელობას: „უწყვეტლის წარმოების ყალიბი ამ ზმნებში ერთია: ო ფუძიან სახელს უშუალოდ დაერთვის სავრცობი -დ- და სუბიექტური

(რუსუდ. 55, 9); უჩუმარი → უჩუმრად (შაჰნამე, I, 925,4); უჩუმარი (ქეგლ-ი, ტ. 6, თბ., 1960) (კარტოზია, 1975, გვ. 38-39).

⁵ შდრ.: „ვეფხისტყაოსანში“ დადასტურებული უ- -ო აფიქსით ნაწარმოები ანტონიმური წყვილები: ბოროტი – უბოროტო; შმაგი – უშმაგო, ხშირი – უხშირო და სხვ.

⁶ გ. კარტოზიას აზრით, ამ ყალიბისაა მიდამოდა ფორმაც (კარტოზია, 1975, გვ. 58), რომელიც უ- -ო კონფიქსიან სახელურ ფუძეს არ ეყრდნობა; ამიტომ სტრუქტურულ-სემანტიკურად ჩვენი ინტერესის საგანი არ არის და ამ ეტაპზე არ განვიხილავთ.

მესამე პირის -ა სუფიქსი. სავრცობის წინ ზმნას თემის ნიშანი არ ერთვის“ (კარტოზია, 1975, გვ. 58).

დამატებით დასახელებულ ორ ლექსიკურ ერთეულს ავტორი შემდეგნაირად განმარტავს: „ა რ უ დ ი დ ო დ ა = დიდობდა, ა რ უ მ ხ ნ ე ო დ ა = მხნეობდა“ (კარტოზია, 1975, გვ. 57). ასეთივე შინაარსის განმარტებებია მოცემული ნ. ნათაძის კომენტარებშიც: „არ უდიდოდა = დიდია, პატარა არ არის (რუსთაველი, 1974, გვ. 199, # 609, 4); არ უმხნეოდა = მხნეაა, მხნეობას არ კარგავს“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 313, # 963, 3). აღნიშნულ ფორმებში უქონლობის აფიქსის მნიშვნელობა უკეთ რომ წარმოჩნდეს, შეიძლება დავაზუსტოთ:

ა. „არ უდიდოდა“ = *უდიდო არ იყო; ბ. „არ უმხნეოდა“ = *უმხნეო არ იყო.

აღსანიშნავია, რომ გ. კარტოზიას მიერ დამატებით მოხმობილი ორი ლექსემა (უდიდოდა, უმხნეოდა) „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემებში, ორიოდე გამონაკლისის გარდა (t,u)⁷, ჩვეულებრივ შედგენილ შემასმენლებად არის მიჩნეული, ასევეა „ვეფხისტყაოსნის“ სიმფონიაშიც (შანიძე, 1956), ნ. ნათაძის კომენტარებშიც (რუსთაველი, 1974, გვ. 199, # 609, 4; 313, # 963, 3) და ამასთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობა არ ყოფილა.

შესაბამისი კონტექსტები პოემიდან აღნიშნულ ზმნურ ფორმათა მონაწილეობით:

*

„ნავითა გავე, ზღვისაგან შტო რამე გამოვიდოდა.

არ ამოვჰკრეფდი გამყოფთა, ვთქვი, ჩემთა რად დავჰრიდო, და-?

დამეძაბუნნეს, სიმრავლე მე მათი არ გამვიდოდა,

ვნადირობდი და ვიზახდი, ხმა ჩემი არ უდიდოდა-“.

(რუსთაველი, 1974, გვ. 195, # 609)

*

„ვარდი ჭნებოდა, ღვრებოდა, ალვისა შტო ირხეოდა;

ბროლი და ლალი გათლილი ლაჟვარდად გარდიქცეოდა;

გაჰმაგრებოდა სიკვდილსა, ამისთვის არ უმხნეოდა-

იტყვის, თუ: „ბნელი რას მიკვირს, რათგან დავაგდე მზეო, და-“!

(რუსთაველი, 1974, გვ. 310, # 963)

⁷ t ლიტერით აღნიშნულია: შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს გიორგი წერეთელმა, სარგის ცაიშვილმა, გურამ კარტოზიამ. რედაქტორები: გ. წერეთელი, ი. აბაშიძე. თბ., 1966; u-თი კი – შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. სარედაქციო კოლეგია: ირაკლი აბაშიძე, ალექსანდრე ბარამიძე, პავლე ინგოროყვა, აკაკი შანიძე, გიორგი წერეთელი. თბ., 1966.

„ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემათა ლიტერები სრულად განმარტებებითურთ მოცემულია გ. კარტოზიას ნიგნში: „ვეფხისტყაოსნის ტექსტის საკითხები“ (კარტოზია, 1975, გვ. 105-106).

შენიშვნა 1: „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემებში შედგენილი შემასმენლის პროსოდიული ხმოვანი ან დეფისითაა დაწერილი, ან დაშორებულია სახელად ნაწილს. დამონმებული წყაროშიც ზმნური კლიტიკა გამოყოფილია დეფისით: უდიდოდ-ა, უმხნეოდ-ა.

ჩვენი შემდგომი მსჯელობა საანალიზო ზმნურ ფორმათა შემცველი ტაქების სტილურ-პრაგმატიკული თვალსაზრისით შეფასებას ისახავს მიზნად, რაც იძლევა იმის დამტკიცების საშუალებასაც, რომ აღნიშნული ზმნური ფორმებით ვერ გადმოიცემა შედგენილი შემასმენელი; შესაბამისად, ამ საკითხზე მოგვიანებითაც შევჩერდებით.

როგორც აღვნიშნეთ, გ. კარტოზიამ **უ- -ო** სახელურფუძიან ერთპირიან გარდაუვალ ზმნაში გამოყოფა **-დ-** სავრცობი. ცნობილია, რომ ტერმინი „სავრცობი“ ზმნური ფუძის მანარმოებელია, თუმცა გაიგება ორგვარი – ვინრო და ფართო მნიშვნელობით. ვინრო მნიშვნელობით ის მხოლოდ გარდამავალ ზმნათა ზმნური ფუძის მანარმოებელია ანმყო-მყოფადის წრეში და ამით უპირისპირდება გარდაუვალ ზმნებისთვის დამახასიათებელ **-ოდ** სავრცობს. ფართო მნიშვნელობით, **-დ-** სუფიქსი სახელისაგან ზმნის მანარმოებელია. როგორც ჩანს, გ. კარტოზია ამ უკანასკნელ შემთხვევას გულისხმობდა, თუმცა მას ამ მიმართულებით მსჯელობა არ გაუგრძელებია.

ნასახელარ ზმნებში **-დ-** სუფიქსზე, როგორც სახელისაგან ზმნის მანარმოებელ ფორმანტზე, პირველად ა. შანიძემ გაამახვილა ყურადღება. რამდენადაც ამ ფორმებს გარდაუვალ მნიშვნელობა აქვთ, სინქრონიულ დონეზე ვნებითი გვარის ერთ-ერთ სახეობად მიიჩნია, მაგრამ ნინ წამოსწია **-დ-**ს არა ფორმანარმოებითი, არამედ სიტყვანარმოებითი (დერივაციული) ფუნქცია, გარდაქცევა-გარდაქმნის გამოსატვა (შანიძე, 1951, გვ. 41). კვლევებმა აჩვენა, რომ ნასახელარ ზმნებში **-დ-** სუფიქსი არა მარტო **პასიურობისა და გარდაქცევისობის**, არამედ **პოტენციალისის, ჩვეულებითობისა და დაწყებითობის** ფუნქციების მქონეა (ღვინაძე, 1989, გვ. 55-62); რუსთაველის პოემის მიხედვით შეიძლება გამოიკვეთოს **მსგავსებითობის** ფუნქციაც (დანელია, 1996, გვ. 82); საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ „**პოემაში აშკარად სავრცობია ნასახელარ ზმნათა დონიანი ნარმოების აქტივიზაცია და მისი სიტყვანარმოებითი ფუნქციებით დატვირთვა**“ (იქვე, გვ. 82). ნ. დანელიას დაკვირვებით, სახელური ფუძეებიდან ნანარმოებ სპეციალურ **დონიან** ზმნურ ფორმებს რუსთაველი იყენებს **შინაარსის ექსპრესიულობის მისაღწევად**. პოემაში დიდი სიხშირით დასტურდება ნასახელარი **დონიანი** ზმნები. მათ საანარმოებლად 80-მდე სახელური ფუძეა გამოყენებული, რომელთაგან სიხშირით პირველ ადგილზეა **ზედსართავთაგან** ნანარმოები ფორმები (დანელია, 1996, გვ. 83). საინტერესოა ისიც, რომ **დონით** ნანარმოები ნასახელარი ზმნები ტევადი ინფორმაციის შემცველია და პოეტი ამ მოდელის გამოყენებით „**შესიტყვების კონდესირებას**“ (ნ. დანელია) ახდენს.

უჩუოდა, უდიდოდა, უმხნეოდა საანალიზო ფორმები იმითაც არის საყურადღებო, რომ

- მხატვრული პარალელიზმის პრინციპით

აგებული ტაეპის ერთ-ერთ ნევრად განიხილება.

• ქმნიან სარიტმო ერთეულებს.

ა. მხატვრული პარალელიზმი: „იგი ღმერთსა ადიდებდა, სხვა ყველაი უჩუმოდა“ (რუსთაველი, 1974, გვ.111, # 361, 4) = ის ღმერთს ადიდებდა, სხვა ყველა ჩუმად იყო.

ბ. სარიტმო ერთეული: „მოვიდოდა / გამორბოდა / რას იქმოდა / უჩუმოდა“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 111, # 361).

გ. მხატვრული პარალელიზმი: „ვნადირობდი და ვიზახდი, ხმა ჩემი არ უდიდოდა“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 195, #609, 4) = ვნადირობდი და ვყვიროდი, ჩემი ხმა დიდად ისმოდა / *უდიდო არ იყო.

დ. სარიტმო ერთეული: „გამოვიდოდა / რად დავჭრიდო, და-? / არ გამვიდოდა / არ უდიდოდა“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 195, # 609).

ე. მხატვრული პარალელიზმი: „გაჰმაგრებოდა სიკვდილსა, ამისთვის არ უმხნეოდა“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 310, # 963, 3) = მტკიცედ, მედგრად ხვდებოდა სიკვდილს, ამიტომ არ კარგავდა მხნეობას / „უმხნეო არ იყო“ = მხნედ იყო.

ვ. სარიტმო ერთეული: ირხეოდა / გარდიქცეოდა / არ უმხნეოდა / მზეო, და (რუსთაველი, 1974, გვ. 310, # 963).

ამრიგად, „ვეფხისტყაოსანში“ დადასტურებული ნასახელარი ზმნური ფორმები: უჩუმოდა, უდიდოდა, უმხნეოდა -დ- სუფიქსიანი წარმოებისაა. მათი სტილურ-პრაგმატიკული დანიშნულებაა მხატვრული პარალელიზმისა და სარიტმო ერთეულების შექმნა.

დონიანი წარმოების ზმნური ფორმა, უჩუმოდა, რომელიც მხატვრული პარალელიზმის ერთ-ერთი კომპონენტია, ეყრდნობა უ- -ო კონფიქსიან უქონლობის სახელურ ფუძეს; ტაეპში იგი რიგით მეორეა, მომდევნოა და წინამავალ დადებით ფორმასთან ქმნის

კონტრასტს:

ა. „ადიდებდა – უჩუმოდა“ / ადიდებდა – უხმაუროდ იყო.

სხვა საანალიზო ფორმებიც, უდიდოდა, უმხნეოდა, მხატვრული პარალელიზმის კომპონენტებია, ეყრდნობიან უ- -ო კონფიქსიან უქონლობის სახელურ ფუძეს, დაირთავენ არ ნაწილაკს და წინამავალ დადებით ფორმასთან ქმნიან

სინონიმურ ნყვილს:

ბ. „ვიზახდი – არ უდიდოდა“ / ვყვიროდი – [ხმა] არ იყო *უდიდო = [ხმა] დიდად ისმოდა.

გ. „გაჰმაგრებოდა – არ უმხნეოდა“ / მედგრობდა – არ იყო *უმხნეო, არ კარგავდა მხნეობას = მხნეობდა.

აღსანიშნავია, რომ სინონიმიზაცია განსაზღვრა უ- -ო სახელურფუძიან ზმნურ ფორმებთან „არ“ ნაწილაკის გაჩენამ. ეს მოვლენა ორმაგი უარყოფის

ერთ-ერთი სახეა, რომელსაც უარყოფის უარყოფა ეწოდება. ესპერსენის ცნობილი დებულების თანახმად, უარყოფის უარყოფა იძლევა დადებით შედეგს (Jespersen 1924:332); შდრ.: საანალიზო ლექსიკური ერთეულები „ვეფხისტყაოსნიდან“:

ა. არ უდიდოდა = დიდად ისმოდა; ბ. არ უმხნეოდა = მხნეობდა.

შენიშვნა 2: ნ. დანელიამ თავის გამოკვლევაში ასევე მიაქცია ყურადღება „ვეფხისტყაოსანში“ მხატვრული პარალელიზმის ხერხით აგებულ ტაეპს, რომელშიც დონიანი წარმოებების ფორმა მონაწილეობს. მხედველობაში გვაქვს „იქო-არ გაუქდა“ ზმნური ფორმების შინაარსობრივი ურთიერთმიმართება, რომელიც შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს:

• აქეს [ერთმანეთი] – არ დარჩა უქებელი [არც ერთი]

„რა „ტარიელ“ მოისმინა, ფრიდონს ჭირი უსუბუქდა, / თვალთა ცრემლნი გარდმოსცვივდეს, გული უფრო აუჩუქდა, / მონაქროლმან ვარდი დაზრა, წამ-წათაგან ბუქი ბუქდა; / შეიყარნეს ერთმანეთი მათგან იქო, არ გაუქდა“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 318, #995, 4).

„გაუქდა“ ფორმისთვის ამოსავალია ქებ-ფუძიანი წარსული დროის უარყოფითი მიმღეობა: უ-ქ-ებ-ი⁸, რომელიც, როგორც ჩანს, მეტრის საჭიროებით გაუმარტივებია ავტორს და ჩამოუცილებია თემის ნიშანი; პოეტს უთემისნიშნო უ-ქ ფუძიდან უწარმოებია ოკაზიური ფორმა გა-უ-ქ-და (დანელია, 1996, გვ. 90-91). საინტერესოა იმ ტაეპის შინაარსი, რომელშიც ეს ფორმა მონაწილეობს: ავთანდილი და ფრიდონი შეიყარნენ, ერთმანეთი აქეს, უქებელი არ დარჩა ერთმანეთისაგან არც ერთი; ე.ი. „არ გაუქდა“ ნიშნავს: უქებელი არ დარჩა. საგულისხმოა ნ. ნათაძის კომენტარი: „იქო, არ გაუქდა. ერთი და იგივე აზრი გამოთქმულია დადებითი და უარყოფითი ფორმით“ (რუსთაველი, 1974, გვ. 325, # 995, 4).

აღნიშნულ სტროფში მოცემული ბოლოკიდური დონიანი ფორმები შდრ. ერთმანეთს სარიტმო ერთეულების მიხედვითაც: ჭირი უსუბუქდა / გული აუჩუქდა / ბუქი ბუქდა / მათგან იქო, არ გაუქდა (რუსთაველი, 1974, გვ. 318, # 995) (დანელია, 1996, გვ. 91).

საანალიზო ზმნურ ფორმათა მწკრივის საკითხს რაც შეეხება, ცნობილია, რომ -დ- სუფიქსიანი ნასახელარი ზმნები (სახელური ფუძე-და / R-suff-S3) ძირითადად წყვეტილის მწკრივს ქმნიან; შდრ.: დაბნელდა, განმართლდა, დაძუელდა, განცოცხლდა, დასნეულდა, აღმალლდა და მისთ. (შანიძე, 1976, გვ. 76); ასეთივე ვითარებაა „ვეფხისტყაოსანშიც“: გაბედითადა, გადიადდა, გასალდა, მოგუბდა, გაცვილდა, გატინდა, გასისხლმდინარდა, გასაწყინარდა, დაყმუნდა, გაბროლდა (ამგვარ ფორმათა ანალიზი იხ. დანელია, 1996, გვ. 81-

⁸ უ-ქები უკუთქმითი მიმღეობის მოკლე ფორმაა, რომელმაც მოგვიანებით დაირთო ზმნისნიღი და -ელ სუფიქსი: შე-უ-ქებ-ელ-ი.

95). როცა ენობრივი მოვლენა სტილურ-პრაგმატიკული თვალსაზრისით ფასდება, მით უფრო ოკაზიური ფორმები პოეტურ ტექსტში, პირობითად თუ შეიძლება მისი მოქცევა რომელიმე გრამატიკულ მოდელში ან შეფასება გრამატიკული წესების სიზუსტის თვალსაზრისით. ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაშიც ასეთ ვითარებასთან გვაქვს საქმე და ამიტომ, ამგვარი პირობითობის გათვალისწინებით, უჩუმოდა, უდიდოდა, უმხნეოდა ფორმები უწყვეტლის მწკრივს შეიძლება მივაკუთვნოთ. ამის მიზეზია არა მხოლოდ ვერბალურად შექმნილი -ოდ სუფიქსის (ო ფუძიან სახელებს + -დ- სუფიქსი) აკუსტიკური შთაბეჭდილება, არამედ ორი რამ: 1. უზმნისწინო ფორმებია; 2. თავადაც **განგრძობითი მნიშვნელობა** აქვთ და სინტაგმატურ-პარადიგმატული ანალიზის შედეგად დგინდება, რომ ესამებთან **წარსულში განგრძობითობის გამომხატველ** წინამავალ ზმნურ ლექსემებს, რომლებიც, იმავდროულად, სარიტმოდ ზმნური ერთეულებია.

ზმნურ ფორმათა თ ა ნ ა დ რ ო უ ლ ო ბ ა სტაბილური ენობრივი მოვლენაა მხატვრული პარალელიზმის პრინციპით აგებულ ტაეპში, რაც ასევე ამყარებს ვარაუდს, რომ უდიდოდა, უმხნეოდა, მსგავსად უჩუმოდა-სი, წარსული დროის (უწყვეტლის) ერთპირიანი გარდაუვალი ზმნური ფორმებია.

ამრიგად, რამდენადაც საანალიზო ლექსემები გამოხატავენ წარსულ დროს, იმდენად შეუძლებელია მათ ჰქონდეთ შედგენილი შემასმენლის კვალიფიკაცია; ამგვარი დაშვების შემთხვევაში უდიდოდა, უმხნეოდა, უჩუმოდა ფორმები ახლანდელი დროის გაგებას შეიძენენ ბოლოკიდური -ა-ს მიხედვით: -ა ← არის, რაც დაარღვევს მთლიანად სტროფისა თუ ტაეპის აგების კანონზომიერებასა და დროულ გაგებას.

ლიტერატურა:

- ესპერსენი, ო. (1924). Jespersen O. The Philosophy of Grammar. London: Allen & Unwin.
- დანელია, ნ. (1996). დონიანი ვნებითის წარმოებისა და ფუნქციისათვის „ვეფხისტყაოსანში“. კრებული „საენათმეცნიერო ძიებანი“. ტომი V. გვ. 81-95. თბილისი.
- კარტოზია, გ. (1975). „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის საკითხები, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- რუსთაველი, შ. (1974). „ვეფხისტყაოსანი“, სასკოლო გამოცემა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი და კომენტარი დაურთო ნ. ნათაძემ, რედაქტორი ალექსი ჭინჭარაული, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.
- უორდროპი, ო. (1966). The Man in the Panther's Skin, A ROMANTIC EPIC BY Shot'ha Rust'haveli, a close Rendering from the Georgian Attempted by MARJORY SCOTT WARDROP with a Preface by Sir Oliver Wardrop, "LITERATURA DA KHELOVNEBA" GEORGIA (USSR) TBILISI 1966. ILLUSTRATIONS BY MAMUKA TAVAKARASHVILI FROM A 17TH CENTURY GEORGIAN MANUSCRIPT, Reprinted from the Original English Edition London 1912.
- ღვინაძე, თ. (1989). ქართული ზმნის ვნებითი გვარის ფორმათა სტილისტიკა, თბილისი.
- ლლონტი, შ. (1961). ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემა, სოხუმი: „საქმთავარპოლიგრაფგამომცემლობა“.

- შანიძე, ა. (1981). ნასახელარი ზმნები ქართულში, თხზულებანი, ტ. II, გვ. 39-48, თბილისი: გამოცემლობა „მეცნიერება“.
- შანიძე, ა. (1976). ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- შანიძე, ა. (1956). ვეფხის-ტყაოსნის სიმფონია, შედგენილი აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით, თბილისი.